

tojást”, mert az sokáig eláll. Luca napja (dec. 13.) pedig gonoszjáró nap lévén az egyik leggazdagabb napja az évnek, ami a hozzá fűződő hiedelmeket, praktikákat, jóslásokat és tilalmakat illeti. Széleskörűen elterjedt a lucaszékkészítés, lucaostorfonás, Baranyában a lucaing varrása, mindez a gonosz, a boszorkány felismerésére, a tőle való védekezésre szolgált. A lucabúzának hajdan mágikus tulajdonsága volt, a jó termést, a termés minőségét mutatta meg. Sőt, a lucabúzáról levágott szárhegyeket mosdóvízbe tették, hogy a benne mosdó lányok szebbek legyenek, és ne fájjon a szemük. A Luca-nap férjjósló nap is (lucacédulák, lucagombóc stb.), akárcsak Szent Antal napja (jún. 13.) Zentán. Ezen a napon böjtölnek a lányok, csak kenyér és víz az egész napi ételük, italuk, így éjfélkor Szent Antalt kérve a tükörben meglátják jövődöbelijüket. Bácskában, Bánátban és Baranyában András napján (nov. 30.) volt a párjósló cselekmények egyik fontos napja. A lányok este tükröt, férfi alsóruhadarabot tettek a fejük alá, és azt remélték, hogy megálmodják a jövődöbelijük nevét. Az András-napi pogácsasütés is erre szolgált. A legények viszont 13 cédulára lánynevet írtak, és Lucáig egyenként eldobálták, az utolsón maradt a menyasszonyjelölt neve. Luca napján készül az ún. Luca-kalendárium is, mely az eljövendő év 12 hónapjának az időjárását mutatja meg, amilyen az időjárás Lucától karácsonyig, olyan lesz a következő év hónapjainak időjárása.

A gyűjteményben a sok hiedelem, jóslás, babona mellett népi dramatikus játékokat is olvashatunk, mint pl. a háromkirályozás, a gergelyjárás, balázsolás, a bánáti Magyarittabén a Zsuzsanna-játék szövege, Szlavóniában pedig a regösének egy töredéke kerül bemutatásra.

A bemutatott szokások szinte egységesek a kutatott területeken, elvéve akad ellentét, mint amilyen Máté napja (szept. 21.), ami a Muravidéken vetésre nem alkalmas, mert polyvás lesz a gabona, Bánátban viszont éppen ezen a napon vetik a búzát. Az egykori gazdag szokásrend azonban — állapítja meg a kutató —, ma már csak töredékeiben él az életmódváltás következtében.

Penavin Olga *Népi kalendárium* című gyűjteménye a népi tárgyi és szellemi kultúra megismerését segíti.

SÁRVÁRI V. Zsuzsa

NYELVHASZNÁLATUNK MINDENNAPOS GONDJAI

Nyelvművelő írárok. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1988

A Nyelvművelő Füzetek új darabjának törzsanyagát a *Magyar Szó* valamikori Nyelvművelő mellékletének cikkei teszik. A válogatást és összeállítást Jung Károly, Tomán László és Vajda József végezte. Az 1971 októberétől 1979 augusztusáig havonta megjelenő melléklet hasáb-

jain számos olyan írás jelent meg, amely ma is időszerű lehet, amelynek megállapításait elfogadta a nyelvi közmegegyezés. A válogatás gyakorlati szempontok alapján történt, úgyhogy nem kerültek a kiadványba a tisztázatlan vagy időszerűtlen kérdésekkel foglalkozó cikkek; továbbá a mellékletben folytatásokban közölt, hosszabb lélegzetű írások is kimaradtak belőle (nyilván helyszűke miatt, mert egyébként éppen ezek tekinthetők a leginkább időállóaknak). A füzet összeállítói szükség esetén átdolgoztatták a Nyelvművelőből átvett cikkek egyikét-másikát, a Nyelvművelő Füzetek sorozatban való megjelenéshez indomították őket. A törzsanyag kiegészítéseként a Nyelvművelő megszűnése után elszórtan megjelent kisebb nyelvművelő cikkekből és meg nem jelent írásokból is bekerült néhány a kiadványba. (Minden bizonnyal tanulságos lett volna jelezni az utólagosan publikált cikkek lelőhelyét.)

Szerkezetileg a füzet a Nyelvművelő melléklet rovatcímeihez alkalmazkodik, belőlük itt fejezetcímek lettek: Magyarul helyesen, Egy kis nyelvcsiszogatás, Magyarul így, Jogi nyelvünk, Nyelvi őrzés az orvosi rendelőben. Az összeállítók olykor átcsoportosításhoz is folyamodtak, ha egy-egy cikket inkább másik fejezetcím alá illőnek tekintettek. A későbbi írásokat is jellegük szerint sorolták be a megfelelő helyre. A szerzők közül Kossa János és Hock Rezső szerepel a legtöbb cikkel (kettejük anyaga a kiadványnak több mint a felét teszi), Kovács József és Tomán László tollából is számos írást olvashatunk, néhány cikk erejéig Kolozsvári Csaba (azaz Gubás Jenő), Kovács T. Ilona és Korom Tibor nevével is találkozhatunk, egy-egy írásnak pedig Berta Mátyás és Kovács Kálmán a szerzője. A kiadvány használhatóságát nagyban megkönnyíti a Kovács T. Ilona által összeállított magyar és szerbhorvát tárgymutató.

Ahogy a Nyelvművelő melléklet elsősorban a jugoszláviai magyar nyelvhasználat naponta felmerülő kétségeire, gondjaira, bajaira igyekezett megoldást találni és kínálni, a belőle válogatott cikkgyűjteménynek is hasonlóak a céljai. A magyar—szerbhorvát nyelvi érintkezések következtében a jugoszláviai magyar közéleti nyelvhasználat olyan jellegzetes problémákkal kerül szembe, amelyeket főleg mi magunk oldhatunk meg, számos kérdésben nemigen támaszkodhatunk a magyar nyelvterület más részein kialakult gyakorlatra, szerzett tapasztalatokra. Ennek nemcsak a nyelvi kapcsolatok eltérő volta az oka, hanem a társadalmi viszonyoké is. Jugoszlávia el nem kötelezett politikájának, öngazgatású szocialista társadalmi berendezésének az itteni magyar nyelvhasználatban is megvan a maga sajátos vetülete.

A nyelvművelő írásainak zöme konkrét lexikális kérdésekkel foglalkozik, adott szerbhorvát szavak, illetve szókapcsolatok magyar megfelelőjét igyekszik felkutatni (nem egy közülük a Szerbhorvát—magyar nagyszótár melléktermékének is tekinthető). Az újságrókok, fordítók stb. gyakran olyan szót vagy szókapcsolatot használnak, amely nem egyéb,

mint szerbhorvátból való tükörfordítás. Például a félig szakképzett munkás (polukvalifikovani radnik) voltaképpen betanított munkás, a jogalany (nosilac prava) jogbirtokos, a feltételes büntetés (uslovna kazna) felfüggesztett büntetés, a száraz nyak (suvi vrat) füstölt tarja, a vert pénz (kovani novac) pénzérme, az emeletközi szerkezet (meduspratna konstrukcija) födém stb.

Olykor arra is sor kerül, hogy szerbhorvát mintára fölösleges idegen szót használunk, gyakran olyant, amely a magyar nyelvben egyébként ismeretlen. Az ilyen esetekre is felhívják a cikkírók a figyelmet: szkalpel (magyarul szike), pincetta (csipesz), tolsztolobik (busa), plakár (faliszekrény), tepiszon (szőnyegpadló) stb.

Esetenként abban nyilvánul meg a terminológiai probléma, hogy valamely szerbhorvát szónak, kifejezésnek különböző szöveghelyzetekben is ugyanazt a magyar megfelelőjét használják, noha — több jelentésű jelölőről lévén szó — más magyar szavak is bevonhatók értelmezései közé. Példának okáért a naknada nemcsak térítés, térítmény, hanem díj is (naknada za prevoz: fuvardíj, naknada za upotrebu: használati díj stb.), a potvrda nem mindig bizonylat (potvrda o uplati: befizetési elismervény, potvrda o depozitu: letéti jegy stb.), az obrazac lehet iratminta is (azonkívül, hogy úrlapnak vagy nyomtatványnak fordítjuk), és így tovább.

Sajátos terminológiai kérdés az olyan, amikor több szerbhorvát szónak nem találjuk meg a pontos magyar megfelelőit, és leegyszerűsítve a dolgot minden esetben ugyanazzal a szóval élünk helyettük. Ezt példázza az odluka, a rezolucija és a zaključak megfelelőjeként univerzálisan alkalmazott határozat szó. Közülük csupán az első célszerű egyszerűen határozatnak nevezni, a második inkább elvi határozat, a zaključak pedig záróhatározat lehet.

Bizonyára sokan nem tudják, hogy más a sorompó és más a rámpa (ez az utóbbi különböző szintű utak összekötésére alkalmazott mester-séges lejtő), vagy hogy a pénzbüntetést meg kell különböztetni a pénz-bírságtól (attól függően, hogy milyen személy vagy szerv rója ki). A szóban forgó kiadványból ilyesmikről is tudomást szerezhet az olvasó.

A szerzők felhívják a figyelmet bizonyos divatszavakra is, amelyek a gyakori használat következtében kifakultak, és erejüket veszítették. Közéjük tartozik például a pillanat főnév és a rádöbben ige. Foglalkoznak továbbá különböző idegenszerűségekkel. Ezek nemcsak a szóhasználatban mutatkoznak meg, hanem a szóalak módosulásában (pl. a többes szám fölösleges használata, szokatlan vonzat), idegen szemléletmód érvényesítésében (pl. eljött az ötperce, a feje tetején jön ki stb.).

A *Magyar Szó* Nyelvművelő című melléklete hiányosságai ellenére fontos szerepet töltött be a hetvenes években a jugoszláviai magyar nyelvhasználat alakításában. Sajnálatos megszűnésénél még sajnálatosabb az, hogy azóta nem sikerült hasonló szerepű mellékletet vagy la-

pot indítani. Szerencsére nyelvművelő tevékenység továbbra is folyik, különböző lapok rovataiban és alkalomszerűen közzétett írásokkal, köztük olyanokkal is, amelyek magyar mondatszerkesztés, szóhasználat, alaktan, kiejtés, helyesírás, a szerbhorvátról magyarra való fordítás stb. kérdéseivel foglalkoznak.

A kiadvány jelentősége elsősorban a hetvenes évek nyelvművelő eredményeinek a felelevenítésében van, valamint abban, hogy seregnyi jó tanácsot, hasznos útmutatást ad a magyar nyelven íróknak, a szerbhorvátról fordítóknak és mindazoknak, akik nyelvünkön a nyilvánosság előtt megszólalnak.

MOLNAR CSIKÓS László

AZ ESZTÉTIKA ESÉLYEIRŐL

Poszler György: *Filozófia és műfajelmélet*. Költői műfajok Hegel és Lukács esztétikájában. Gondolat, Budapest, 1988

A XX. századi esztétikai gondolkodás legfőbb ismérvei: a klasszikus esztétikai fogalmak felülvizsgálása, érvénytelenítése vagy átminősítése, valamint a — Hegelnél még meglévő — rendszerszerű, összefoglaló jellegű teóriák hiánya. A hegeli dialektikaelmélet — tudat-öntudat-ész hármasegység — a gondolkodást végesnek nyilvánítja ki. A szellem térben és időben való bolyongása után mint szintézishozó, mint abszolút tudás tér vissza önmagába. (A német filozófus azt tartja, hogy ez saját bölcselete.) Ezzel a mozgás lezárul. Az abszolútum nem ellentmondásos, nincs, ami továbbmozgásra ösztönözné. (A hegeli dialektika ezzel önmagát szüntette meg, a szellemet az idealizmus rendszerébe zárta.) Ezen „eszményi” ponton a szellem az egészet, a totalitást megragadva, megfejtve, rendszerbe foglalva, már nem tesz fel kérdéseket a létről. Ez képezi filozófiájának középpontját. Dialektikaelmélete alapján néhány alapelvvel ohajtja valamennyi fejlődés lényegét, az egész valóságot megmagyarázni.

A totalitás, az egész, a rendszer elvesztése a XIX. században következett be, amikor is a kor tudománya részdiszciplínákra szakadt. E szkizmából eredően a filozófia mint „a kozmosz egyetemes értelmét fejtegető egyetemes bölcsélet” úgyszintén szakosodott. A XX. század esztétikája pedig többközpontúvá formálódott át. Immár nincs egységbe foglaló jellege, s a hegeli traktátus ellenében az esszé, „a kísérlet” a domináns műfaja. Befejezetlen, gondolatszálai továbbvihetőek, továbbépíthetőek. A rendszerszerű gondolkodás ellenében megengedi a töredékességet. A részek, a részletek, a töredékek megközelítését lehetővé tevő műfaj. Ugyanakkor virtuálisan mégis feltételezi az egészet, a Művet. Ezért visszavágyja az elvesztett teljességet, a szisztémát. A kategóriákon alapuló gondolkodást a metaforikus gondolkodás váltja fel. A kategó-